

TEMPORARY PARADISES KURÁTORSKÝ TEXT

Zdá se mi, že ústředním problémem, kolem kterého se točí umělecké, ale také osobní a politické (respektive osobní = politické) uvažování Mariky Volfové, je problém autenticity. Výstava *Temporary Paradises* ho tematizuje na průsečíku tří základních vztahů: pomoc a privilegium, Druhý a my, čin a eskapismus.

Marika Volfová patří k těm mladým lidem, kteří vnímají globální konflikty a nerovnosti jako záležitost vlastní zodpovědnosti – kteří cítí nutkání pomáhat, kde se dá, a přispívat k nápravě či zlepšení aspoň v dílčím rozsahu, na individuální a lokální úrovni. Zároveň si ale velmi důkladně uvědomuje ambivalence, které s sebou takový postoj nese. Když obdařujeme svou pomocí znevýhodněné či utlačované, uprchlíky nebo druhy ohrožené vyhynutím, stavíme je do role pasivních obětí. Svou nemohoucností stvrzují dobrý pocit, který máme sami za sebe. Tím se jen prohlubuje privilegovanost, jež od počátku charakterizuje výchozí pozici někoho, kdo má možnosti k tomu, aby pomáhal – čas, hmotné prostředky, doklady zajišťující svobodu pohybu přes hranice apod. Tato privilegovanost se stane obzvlášť nápadnou, když porovnáme situaci politických či klimatických uprchlíků s nomádským způsobem života, který dnes často vedou umělkyně a umělci – ať už máme na mysli fyzické přemísťování mezi různými stážími a rezidenčními pobyty nebo nomádství disciplinární, jako je například přecházení mezi rolami umělkyně, sociální pracovnice či aktivistky. Jedni se vydávají na cestu z donucení, druzí z touhy po seberealizaci; zatímco pro první je ztráta domova traumatem, které otřásá jejich identitou, druzí naopak berou toto vykořenění jako příležitost k objevování či vynalézání sebe sama. Není pak ale právě osoba, která se pohybuje na hranici těchto dvou způsobů života – jako třeba nomádská umělkyně pomáhající uprchlíkům – nejpovolanější k tomu, aby ambivalenci pomoci a privilegia kriticky reflektovala? Z této reflexe mohou vyplynout různé radikální volby: třeba se vrátit k pohodlí svých výchozích podmínek a rezignovat na ambici pomáhat nebo se naopak dobrovolně vzdát všech svých výhod a sdílet s příjemci pomoci jejich bídu a utrpení. Je tu ale také třetí možnost: hledat způsoby, jak dát možnosti a prostředky, které jsme díky svým privilegiím získaly, do služeb těch, kdo pomoc přijímají, abychom přispěli k posílení jejich pozice.

Téma Druhého – nebo spíše našeho vztahu k Druhému, našeho obrazu Druhého, *našeho* „Druhého“ – dnes nenechává nikoho chladným: společnost je rozpolcena na ty, kdo mají hrůzu z Druhých a vidí v nich hrozbu pro civilizaci či kulturu, a naopak na ty, kdo Druhé vítají a hledají způsob, jak se s nimi sblížit (ať už jde o „etnické“ Druhé nebo o Druhé „nelidské“). I tato vstřícnost k Druhému je ale poněkud podezřelá. Nese s sebou dvě protichůdné pasti: na jedné straně exotizaci, kdy bažíme po odlišnostech, abychom okořenili svůj konzumní vztah ke světu, na druhé straně tendenci hledat za slupkou odlišnosti společné jádro lidství či celého tvorstva, kdy velkorysý zobecnění dovoluje přehlížet zásadní rozdíly mezi podmínkami našeho života a podmínkami, v nichž žijí ti Druzí. Buď tedy zvětňujeme odlišnost Druhého pro své vlastní potřeby, nebo naopak skrze pohádku o „univerzální lidské rodině“ ignorujeme ty opravdu důležité rozdíly, jako je třeba ekonomická či genderová nerovnost. Je snazší obdivovat nezvyklost „etnických“ zpěvů či ornamentů, než reflektovat to, že jejich původci mají oproti nám omezený přístup ke zdrojům nebo k možnosti cestování. K autentickému zájmu o Druhého se patrně dostaneme teprve tehdy, když se otřese naše jistota o tom, co je „naše“. Vykročit vstříc Druhém znamená pokusit

se o otočení perspektivy: vidět vlastní jako cizí, stejné jako jiné, samozřejmě jako exotické. A možná právě díky schopnosti navodit takové obrácení pohledu potřebujeme umění.

S podobně ambivalentním vztahem k Druhému se setkáváme, když se snažíme interpretovat užití různých exotických či archaických symbolů, které se objeví na obrazech vytvořených a prezentovaných v kontextu současného umění. Je to znakové písmo nějaké vzdálené nebo zničené civilizace, k němuž už nemáme klíč, a tak nám nezbyvá, než esteticky kontemplotovat vnější formu nerozluštitelné šifry? Nebo se jedná o univerzální archetypy, jež působí napříč civilizacemi a kulturami, a tak jsou pro nás vždy intuitivně srozumitelné? Vyzývají nás tyto znaky k tomu, abychom respektovali neproniknutelnou cizost nebo nás naopak vracejí k jakési původní lidské zkušenosti se základními principy a živly?

Třetím velkým tématem, do kterého nám Marika Volfová umožňuje nahlédnout, je problematika vztahu činu a eskapismu. Otázka „Co dělat?“ znamená pro někoho, kdo citlivě reaguje na rozpory dnešního světa, jednak otázku mravní integrity a konzistence vlastního způsobu života, jednak otázku efektivity jednání usilujícího o změnu objektivních podmínek. Jak mám nastavit svůj osobní život, aby to bylo šetrné a citlivé k okolnímu prostředí, abych minimalizoval své nároky, abych nepřispíval k další devastaci přírody či vykořisťování práce jiných lidí? A jakou taktiku či strategii mám zvolit, abych aktivně přispěl k zastavení plundrování planety a vzrůstající nerovnosti mezi jejími obyvateli? Mezi těmito otázkami je konflikt, který může leckomu způsobit závažné trápení: Úsilí o změnu v širším měřítku, které obnáší budování celospolečenského hnutí a viditelnou přítomnost ve veřejném prostoru, vás totiž nevyhnutelně dřív nebo později postaví do situace, kdy jste přistiženi, že jednáte v rozporu s tím, co hlásáte – dáte si salát z plastové misky, použijete technologii či platformu vlastněnou nadnárodní korporací nebo budete někam cestovat letadlem. Na druhé straně důsledné omezení osobního podílu na ničení světa ústí do podoby přísného asketismu, při němž si neupíráte pouze konzumní požitky, ale také přístup k prostředkům, které dovolují usilovat o změnu v širším než individuálním rámci. Toto dilema se zdá stále naléhavější kvůli nedozírnému rozsahu dnešních krizí a hrozeb, jež jsou spojeny s tak komplexními systémy jako globální ekonomika, mezinárodní politika a klimatická změna. Takzvaná „folková politika“ zahrnující širokou škálu osobních i kolektivních iniciativ, jejichž společným jmenovatelem je snaha učinit politický konflikt hmatatelným v „lidském měřítku“, je dnes kritizována právě kvůli tomu, že svým důrazem na lokálnost a bezprostřednost nedokáže poskytnout adekvátní odpověď na tyto komplexní výzvy. Upřednostňování snahy o osobní mravní integritu oproti úsilí o změnu celku nakonec ústí v eskapismus – v útěk ze světa, s nímž nesouhlasíme, do časoprostorových zón ležících mimo dosah jeho lákadel i omezení, ať už jde o geograficky odlehlé lokality nebo o svérázná „území nikoho“ v mezerách mezi vládnoucími systémy a způsoby života. Stažení se do těchto útočišť nás zprošťuje viny z podílu na destrukci přírody či nespravedlivých mezilidských vztazích a zároveň nám dovoluje experimentovat s alternativními modely existence. Navzdory svým úctyhodným pohnutkám a skromnému, nenáročnému životu bývají eskapisté často obviňováni z egoismu: místo změny nespravedlivého světa zvolili individuální unik; dbají na osobní mravní čistotu více než o možnost něco ovlivnit v širším měřítku; zachraňují sice sebe samé, ale sotva tím nějak přispívají k záchraně planety. Možná ale tyto výtky přehlížejí něco podstatného, kvůli čemu jsou i eskapisté potřební a důležití: v dočasných a nejistých rájích, které obývají, ztělesňují utopické modely alternativního způsobu života, jež by se mohly stát inspirací nejen pro další jednotlivce, ale také pro návrhy změny celkových podmínek organizace života ve společnosti.

Dilemata, o nichž zde byla řeč především v etické rovině odpovědnosti jednotlivce za své jednání ve vztahu k Druhým či k tomu, co všichni společně sdílíme, se znova vracejí, když přemítáme o roli umělkyní a umělců, o smyslu uměleckého díla či o formátu výstavy současného umění. Mít možnost tvořit a vystavovat je v mnohých ohledech privilegovaná (i když také prekarizovaná) pozice, toto privilegium je ale možné využít ke zviditelnění a posílení těch, kdo takové možnosti nemají. Umělecká díla podněcují naši imaginaci k tomu, abychom se vcítili do Druhého a podívali se na sebe sama a svůj každodenní svět udiveným pohledem cizince. Výstava je místem uniku před rozpory společnosti, dočasným a nepevným přístřeším pro vize jiného světa, kam se tyto vize mohou ukrýt, když se snahy o jejich praktické uskutečnění nesečkávají s úspěchem, a čekat na svou pravou chvíli.

Václav Magid

1. 4. 2019